

УДК 930.2 (477.52) «18/19»

С.М. Єсюнін

**«ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ ЗАКОНОВ
РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ» (ЗІБРАННЯ
ТРЕТЄ) ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ
ІСТОРІЇ МІСТА ГЛУХОВА 1881–1913 рр.**

Проаналізовано інформаційний потенціал законодавчих актів третього зібрання «Полного собрания законов Российской империи» для дослідження історії міста Глухова 1881–1913 рр. Зроблена систематизація виявлених матеріалів у таблицю.

Ключові слова: закони, акти, Глухів.

На сучасному етапі розвитку історичної науки розширюється її джерельна база, зокрема актуалізуються масиви законодавчих матеріалів. Одним із найбільших комплексів такого роду джерел є «Полное собрание законов Российской империи» (далі ПСЗ). Воно являє найповнішу збірку нормативно-правових актів XVII – початку XX ст., які стосуються найрізноманітніших аспектів історії України та її регіонів. Попри свою цінність, далеко не всі матеріали ПСЗ залучалися істориками. Це пояснюється їхньою великою кількістю та незручним алфавітним покажчиком, у якому не відображені усі тематики, географічні об'єкти тощо. Тим не менш, у останні роки дослідники почали більш широко використовувати матеріали ПСЗ як надійного історичного джерела.

Укладанням і виданням ПСЗ та інших зібрань законодавчих актів у Російській імперії займалися II відділення власної царської канцелярії (1826–1882 рр.), кодифікаційний відділ Державної Ради (1882–1893 рр.), а з 1893 р. – Відділення зводу законів Державної канцелярії [2, с. 347].

ПСЗ вийшло трьома зібраннями і включило в себе законодавчі акти з 1649 р. до 1913 р. У видання першого зібрання, що нараховує 45 томів у 48 книгах (№№ 1–30600), увійшли закони з 1649 р. (від «Соборного уложения» Олексія Михайловича) до грудня 1825 р., тобто до кінця царювання Олександра I. До другого зібрання, яке складається з 55 томів у 125 книгах і нараховує 61 928 актів, були включені законодавчі акти, затверджені Миколою I та Олександром II (з 12 грудня 1825 р. до 1 березня 1881 р.). У третє зібрання включені закони з 1 березня 1881 р. до 1913 р. Воно складається з 33 томів і вміщує майже 30 тис. (29.980) законодавчих актів. Згідно закону від 11 червня 1885 р. до ПСЗ вносились лише оприлюднені законодавчі акти.

Метою даної статті є виявлення та інформаційний аналіз документів третього зібрання (собрание третье) ПСЗ [1], які безпосередньо стосуються міста Глухова, а також тих, в яких є будь-яка згадка про повіт, місто, його установи, заклади, посадовців тощо. Зроблено спробу систематизації матеріалів.

Велика кількість документів другого зібрання ПСЗ стосується військової тематики. Ряд актів нормують організаційні питання щодо військових навчальних зборів

(див. №№ 4415, 5062), уведення військового положення та проведення мобілізаційних дій у роки Російсько-японської війни (див. №№ 25169, 26383, 26659, 27978).

Для дослідників військової історії Глухова особливо цікавим буде документ від 23 серпня 1881 р., де унормовані штати запасних батальйонів, які були створені у різних військових округах імперії з резервних та місцевих військ (див. № 367). Глухівська місцева військова команда (штат – 9 унтерофіцерів, 96 рядового складу) була переформована у 111-й окремий армійський запасний батальйон із місцем дислокації у Глухові. Він отримав наступний штат: 1 офіцер, 7 унтерофіцерів (у т. ч. фельдфебель та каптенаріус), 96 рядового складу (у т. ч. барабанщик та 9 єфрейторів). Підпорядковувався 111-й окремий армійський запасний батальйон штабу 12-ї місцевої бригади, яка входила до Харківського військового округу та мала свої підрозділи на території Полтавської та Чернігівської губерній. Зазначимо, що у Чернігівській губернії було сформовано ще три окремих армійських запасних батальйони: 38-й – у Сосниці, 40-й – у Стародубі, 10-й – у Конотопі (див. Штаты и табели к № 367). Проте, вже 31 грудня 1884 р. всі згадані запасні батальйони були знову перейменовані у місцеві команди із незначними змінами штату (№ 2642). Зокрема, Глухівська місцева військова команда мала у штаті: 6 унтерофіцерів (3 старших, у т. ч. фельдфебель; 3 молодших), 93 рядового складу (у т. ч. барабанщик та 8 єфрейторів) (див. Штаты и табели к № 2642).

Ряд документів стосуються діяльності Шосткинського порохового заводу та певних аспектів історії Шостки як населеного пункту Глухівського повіту. Зокрема, є указ 1887 р. про передачу для потреб заводу 10 десятин 1760 кв. сажень та водяного млина, які належали товариству селян хутора Крупець Глухівського повіту (див. № 4231). Для історії Шостки цікавим є документ, який свідчить про створення з 1 січня 1888 р. місцевої поліції. Для неї був затверджений штат: очільник – поліцейський пристав, поліцейська команда – 2 старших та 8 молодших городових (див. № 4902). Ще одним законом, підписаним 3 червня 1911 р., були підвищені оклади городових поліцейської команди Шостки (див. № 35434).

Важливу інформацію несе нове Положення про губернські та повітові земські установи (див. № 6927). Зокрема, було зафіксовано зміни у місцевій виборчій системі, за якою у 1890 р. встановили число гласних у повітових та губернських земських зборах для кожного повіту. Для Глухівського повіту число гласних у повітових земських зборах було наступне: від 1-го зібрання – 18, від 2-го зібрання – 3, від сільських громад – 9. Усього – 30. Число гласних у губернських земських зборах – 4. Був також визначений майновий ценз для виборців: кількість десятин, які дають право на участь у виборах для Глухівського повіту, – 200. Загалом у інших повітах Чернігівської губернії цей показник складав від 150 до 250 десятин (див. Штаты и табели к № 6927).

Схожий документ, але який стосується виборів до Державної думи, побачив світ у 1907 р. (див. № 29242). У ньому теж встановлена кількість виборців та майновий ценз для повітів (див. Штаты и табели к № 29242).

Два документи пов'язані з благодійною діяльністю родини Терещенків у Глухові. У 1892 р. було затверджено «Положение о трехклассном городском училище Федора Терещенко в городе Глухове» (див. № 8630), а згодом, у 1894 р. – розширено штат цього ж училища (див. № 11140). З історії відомо, що 15 червня 1891 р. Федір Артемійович Терещенко звернувся з клопотанням до попечителя Київського учбового округу про відкриття власним коштом у місті Глухові міського трикласного училища. Дозвіл на відкриття навчального закладу меценат отримав на початку 1891/92 навчального року, а вже у травні було затвердження «Положение...». Воно складалось з 12 параграфів та фіксувало базові засади, на яких мало діяти училище. Ключовим тут було те, що навчальний заклад працював на правах міських трикласних училищ. Відповідно до цього був затверджений «нормальний» штат: вчитель-інспектор, законовчитель та два вчителі. Було встановлено також дві посади без грошового утримання – попечителя та

представника попечителя. Керівництво училищем та його господарською діяльністю здійснювала Піклувальна рада, а от питання навчально-виховного процесу розглядала Педагогічна рада.

Також для дослідників історії освіти Глухова цікавий закон, виданий 18 березня 1909 р. – про додаткове фінансування з державної скарбниці Глухівської чоловічої гімназії у 1909 р. – 1705 руб., а починаючи з 1 січня 1910 р. – по 2150 руб. щорічно (див. № 31618).

З документів 1903 р. можна дізнатись про відкриття Глухівського повітового опікунства дитячих притулків відомства установ Імператриці Марії (див. № 22565).

Таким чином, у ході дослідження з'ясовано, що до третього зібрання ПСЗ увійшли 24 законодавчі акти, в яких є згадка про Глухівський повіт та Глухів або пов'язані з ним заклади, установи, постаті, події тощо. Усі ці матеріали є важливими джерелами для дослідження історії міста XIX ст.

Для зручності дослідників всі названі документи систематизовано у таблицю з відповідними посиланнями, датуванням і скороченою назвою (мовою оригіналу в сучасній орфографії). У останній колонці – короткий коментар про згадку. Таблиця складена за [1].

Том, стор.	№	Дата	Назва документа	Згадка
I с. 88, 121	Штаты и табели к № 367	23.08.1881	Высочайше утвержденное Расписание проектированных местных бригад, резервных запасных и местных частей в мирное время, с указанием распределения резервных рот по уездам, для замены этими ротами части местных команд. – <i>Штат отдельных кадров армейских запасных пехотных батальонов.</i>	Глухів
III с. 140	Штаты и табели к № 1592	19.05.1883	Табель, определяющая законную оценку земель, незаложенных в кредитных учреждениях, для исчисления пошлин с беззездного перехода сих имуществ.	Глухівський повіт
IV с. 467	Штаты и табели к № 2642	31.12.1884	Высочайше утверждённый Штат местных команд, переименовываемых из отдельных кадров армейских запасных батальонов.	Глухів
VII с. 80	4231	16.02.1887	Именной, данный Военному Министру – <i>Об отчуждении в собственность казны, для потребностей Михайловского Шостенского порохового завода, участка земли и мельницы, принадлежащих крестьянам хутора Крупец Глуховского уезда Черниговской губернии.</i>	Глухівський повіт
VII с. 508	4902	21.12.1887	Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета. – О полиции в поселении Шостке при Михайловском Шостенском пороховом заводе.	Глухівський повіт
VII с. 163–164	Штаты и табели к № 4415	08.05.1887	Высочайше утвержденное Расписание о распределении запасных нижних чинов, подлежащих явке в учебный сбор 1887 года.	Глухів
VII с. 309	Штаты и табели к № 4874	11.12.1887	Высочайше утвержденные: ...II. Распределение Уездных Воинских Начальников по разрядам и округам.	Глухівський повіт
VIII с. 91	5062	12.03.1888	Высочайше повеление, объявленное Военным Министром – <i>О производстве учебных сборов запасных нижних чинов в 1888 году.</i>	Глухівський повіт
X отд. II с. 382, 398	Штаты и табели к № 6927	12.06.1890	II. Расписание числа гласных губернских и уездных земских собраний; III. Расписание количества земли, дающего право на участие в Избирательных Собраниях для выбора уездных гласных.	Глухівський повіт
XII с. 365	8630	24.05.1892	Высочайше утвержденное Положение о трехклассном городском училище Федора Терещенко в городе Глухове.	Глухів
XIII с. 164	Штаты и табели к № 9612	14.05.1893	Расписание городов и поселений по классам для взимания государственного квартирного налога	Глухів
XIV отд.1 с. 677	11140	13.12.1894	Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета – <i>Об изменении штата Глуховского трехклассного городского училища Федора Терещенко.</i>	Глухів

XVII с. 298	Штаты и табели к № 14056	05.05.1897	Расписание городов и поселений по классам для взимания государственного квартирного налога.	Глухів
XVIII отд.1 с. 990	16081	18.11.1898	Высочайше утвержденное мнение Государственного Совета – <i>Об увеличении сумм на канцелярские расходы Пристава в поселении Шостка Глуховского уезда Черниговской губернии.</i>	Глухівський повіт
XVIII отд. 2 с. 211	Штаты и табели к № 15601	8.06.1898	Расписание местностей империи по классам для платежа основного промыслового налога.	Глухівський повіт
XXIII отд. 1 с. 101	22565	20.02.1903	Высочайше повеление, объявленное Министром Юстиции – <i>Об открытии Глуховского Уездного Попечительства детских приютов ведомства учреждений Императрицы Марии.</i>	Глухівський повіт
XXIII отд. 1 с. 327	23091	07.06.1903	Именной Высочайший указ, данный Министру Путей Сообщения – <i>Об отчуждении земель и имуществ, потребных для отчуждения земель и имуществ, потребных для сооружения железнодорожной линии, нормальной колеи, между Льгово-Брянским участком сети Общества Московско-Киево-Воронежской железной дороги и Конотоп-Пироговским узкоколейным подъездным путем.</i>	Глухівський повіт
XXIV отд. 1 с. 991	25169	03.10.1904	Именной Высочайший указ, данный Сенату. – <i>О приведении на военное положение, развертывании, пополнении и сформировании некоторых войсковых частей и учреждений в Варшавском, Виленском, Киевском и Московском военных округах, а равно о пополнении запасных батальонов Сибирского военного округа.</i>	Глухівський повіт
XXV отд. 1 с. 447	26383	10.06.1905	Именной Высочайший указ, данный Сенату. – <i>О приведении на военное положение, развертывании, пополнении и сформировании некоторых войсковых частей и учреждений.</i>	Глухівський повіт
XXV отд. 1 с. 639	26659	06.08.1905	Именной Высочайший указ, данный Сенату. – <i>О приведении на военное положение, развертывании, пополнении и сформировании некоторых войсковых частей и учреждений.</i>	Глухівський повіт
XXVI отд. 1 с. 621	27978	08.06.1906	Именной Высочайший указ, данный Сенату. – <i>О снятии в некоторых местностях Черниговской губернии военного положения и объявления их в состоянии усиленной охраны.</i>	Глухівський повіт
XXVII с. 209, 219	Штаты и табели к № 29242	03.06.1907	Расписание числа губернских выборщиков.	Глухівський повіт
XXIX отд. 1 с. 206	31618	18.03.1909	Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и Государственною Думою закон – <i>Об отпуске из государственного казначейства средств в пособие на содержание Глуховской мужской гимназии, с подчинением ее действию общего Устава и штата 30 июля 1871 года.</i>	Глухів
XXXI отд. 1 с. 512	35434	03.06.1911	Высочайше утвержденный одобренный Государственным Советом и Государственною Думою закон – <i>Об увеличении окладов содержания городовым некоторыми полицейских команд...</i>	Глухівський повіт

ДЖЕРЕЛА

1. Полное Собрание Законов Российской Империи: Собрание третье: С 1 марта 1881 года по 1913 год. Санкт-Петербург: Гос. тип., 1885–1916. 33 т.

2. Шандра В.С. Полное собрание законов Российской империи. Энциклопедия історії України: у 10 т. / Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2011. Т. 8: Па-Прик. С. 347.

Yesinin S.M. «Complete collection of Laws of Russian Empire» (the third collection) as a source of research into the history of the city Hlukhiv in 1881–1913

The article analyzes the information potential of the legislative acts of the third volume of the «Complete Collection of Laws of the Russian Empire» for 1881–1913. The third collection consists of 33 volumes, totaling 29980 legislative acts during the reign of the emperors of the Russian Empire Alexander III and Nicholas II. Documents from the history of the city of Hlukhiv are revealed. The systematization of the detected materials in the table is made.

A total of 24 documents were found in the second collection, covering various moments of the history of the city of Hlukhiv and Hlukhiv district. Among in this documents: the stay in city of Hlukhiv military units (1881, 1884); about military training of conscripts from the reserve (1887, 1888); the establishment of the police in Shostka of Hlukhiv district (1887); on the provision of a plot of land and a mill for a powder factory in Shostka of Hlukhiv district (1898); on elections to zemstvo assemblies and the State Duma (1890, 1907); on the introduction of martial law and mobilization during the Russo-Japanese War (1904, 1905).

There are documents on the financing of the Hlukhiv men's gymnasium (1909), on the opening of the Hlukhiv district Guardianship of Orphanages of the Department of Institutions of the Empress Maria (1903), about the foundation and activity of the Tereshchenko city school (1892).

Legislative acts of the second collection «Complete collection of Laws of Russian Empire», are important sources for studying the history of the city of Hlukhiv in the nineteenth century.

Key words: laws, acts, Complete Collection of Laws of the Russian Empire, Hlukhiv, Hlukhiv district.

REFERENCES

1. Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii: Sbranie tretie: S 1 marta 1881 goda po 1913 god. [Complete Collection of Laws of the Russian Empire (third collection) of 33 Vols]. Sankt Peterburg: Gos. Tip., 1885–1916. [in Russian].

2. Shandra, V. (2011). Polnoe Sbranie Zakonov Rossijskoj Imperii [Complete collection of laws of the Russian empire]. Entsyclopediia istorii Ukrainy: u 10 t. [Encyclopedia in History of Ukraine of 10 Vols (Vol. 8)]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 26.02.2021 р.
Рекомендована до друку 28.04.2021 р.

